

Eksperta atzinums

paredzētajai elektropārvades tīklu savienojuma „Kurzemes loks” 2. posma esošo 110 kV elektropārvades līniju rekonstrukcijai posmā Dundaga-Tume par iespējamo ietekmi uz sikspārņu populācijām dabas parkā “Abavas senleja” un dabas liegumā “Tumes meži”

Sikspārņi

1. Vispārīgā informācija

Sikspārņu aizsardzības statuss

Sikspārņi ir zīdītāju klases otrā lielākā kārtā ar aptuveni 1100 sugām. Latvijā līdz šim konstatētas 16 sugas. Visas Eiropā sastopamās sikspārņu sugas ir ar starptautisku aizsardzības statusu. Tās iekļautas

- 1) Bernes 1979. gada konvencijas “Par Eiropas dzīvās dabas un dabisko dzīvotņu saglabāšanu” (LR ratificēta ar likumu 17.12.1996.) pielikumā,
- 2) Bonnas 1979. gada konvencijas “Par migrējošo savvaļas dzīvnieku aizsardzību” (LR ratificēta ar likumu 11.03.1999.) pielikumā,
- 3) Eiropas Padomes Sugu un Biotopu direktīvas (Council directive 92/43/EEC) II pielikumā – sugas, kuru atradnēm veidojamas Natura 2000 teritorijas (dīķa naktssikspārnis un Eiropas platausis) un IV pielikumā – retas sugas, kurām nepieciešama īpaša aizsardzība (visas Latvijā konstatētās sikspārņu sugas);
- 4) sikspārņu aizsardzību nosaka arī ar Bonnas konvenciju saistītā Vienošanās par sikspārņu aizsardzību Eiropā (EUROBATS), ko Latvija ratificēja 2003. gadā.

Latvijas likumdošanā sikspārņu aizsardzību nosaka

- 1) Sugu un biotopu aizsardzības likums,
- 2) tam pakārtotie MK noteikumi Nr. 396 “Par īpaši aizsargājamo un ierobežoti izmantojamo īpaši aizsargājamo sugu sarakstu” (visas sikspārņu sugas iekļautas 1. pielikumā – īpaši aizsargājamo sugu sarakstā).
- 3) Par sikspārņu nogalināšanu vai to mītņu/biotopu postīšanu LR MK noteikumi Nr. 117 (Noteikumi par zaudējumu atlīdzību par īpaši aizsargājamo sugu indivīdu un biotopu iznīcināšanu vai bojāšanu) paredz sodus 2 – 4 minimālo mēnešalgu apmērā par katru indivīdu vai 1 mēnešalgu par katriem 10 m² iznīcināta biotopa (summa trīskāršojas, ja nodarījums noticis aizsargājamā teritorijā).

Ekoloģiskā informācija

Lai nodrošinātu sikspārņu aizsardzību, jānodrošina aizsardzība gan sikspārņu mītnēm, gan to barošanās biotopiem, gan tiem ainavas elementiem (alejas, koku/krūmu rindas, ūdensteces u.c.), kurus sikspārņi izmanto kā vadlīnijas ceļā no mītnēm uz barošanās vietām.

Mītnes. Viena gada laikā visas mūsu sikspārņu sugas apdzīvo dažādas mītnes; ziemas un vasaras mītņu veidi principiāli atšķiras. Ziemas un vasaras mītnes var atrasties tuvu viena otrai, taču parasti vairumam sugu tās ir vairākus desmitus – simtus km atstātas. Daļa mūsu sugu ir migrējošas, tās veic ikgadējus pārlidojumus >600 km attālumā uz ziemošanas vietām Rietumeiropā. Pārējās sugas (8) ziemo tepat Latvijā gk. pazemes mītnēs: alās, pagrabos, militārās pazemes būvēs u.tml., veicot pārlidojumus uz un no šīm mītnēm vismaz divas reizes sezonā. Vasarā sikspārņi

apmetas gan cilvēka celtās ēkās (gan dzīvojamās, gan saimniecības vai cita veida būvēs), gan koku dobumos, kā arī cita veida slēptuvēs (malkas grēdas u.tml.). Koku dobumos dzīvojošās sugas sezonas laikā ļoti bieži (dažas sugas pat gandrīz katru dienu) maina dobumus. No aizsardzības viedokļa tas nozīmē, ka nepietiek tikai ar tā koka saglabāšanu, kurā atrasta sikspārņu kolonija, bet jā saglabā visa koku grupa (piem., aleja) vai meža nogabals, kurā ir sikspārņi dzīvo. Vasaras periodā sikspārņu tēviņi un mātītes dzīvo šķirti, tēviņi gk. kā vientuļnieki vai nelielās grupiņās, mātītes – kolonijās (atkarībā no sugas – no dažiem dzīvniekiem līdz vairākiem simtiem indivīdu lielās), kur arī tām dzimst un tiek audzināti mazuļi. Dažām sugām, piemēram, dīķu naktssikspārņim, tēviņu un mātīšu vasaras izplatība atšķiras, t.i. tēviņi un mātītes dzīvo ģeogrāfiski atšķirīgās vietās, mātītēm parasti aizņemot ar barību – kukaiņiem - bagātākos biotopus.

Barošanās biotopi un nakts pārlidojumu trases. Lidošana ir enerģētiski dārga, tāpēc sikspārņiem nakts laikā jāuzņem liels daudzums barības (kukaiņu). Pierādīts, ka nakts laikā sikspārnis apēd barības daudzumu, kas sastāda līdz 38% no dzīvnieka ķermeņa svara. Lai enerģijas patēriņš šādu barības daudzumu nomedījot nepārsniegtu uzņemto, sikspārņi barojas noteiktās vietās ar augstu kukaiņu blīvumu. Daudzām sugām labākās barošanās vietas (un arī vietas, kur sikspārņi dzer) ir dažādi ūdeņi, virs kuriem vasarā ir lielāka kukaiņu koncentrācija, tomēr daudzas sugas, īpaši vakara stundās, barojas arī sauszemes biotopos, parasti koku vainagu aizsegā. Ļoti nozīmīgas sikspārņiem ir arī ūdensteces, kuras tiek izmantotas gan kā barošanās biotopi, gan kā pārvietošanās (tranzīta) trases. Dažas sugas barojas klajumos mežainā apvidū, t.sk. reizēm arī virs autoceļiem (ziemeļu sikspārnis, rūsganais vakarsikspārnis u.c.), citas sugas labprātāk barojas starp zariem lapotnē (brūnais garausainis, Naterera naktssikspārnis). Atkarībā no sugas, attālums no kolonijas (dienas mītnes) līdz barošanās vietām var būt ļoti dažāds – no dažiem simtiem metru līdz pat vairākiem desmitiem kilometru. Pārvietošanās no mītnes uz barošanās vietām notiek pa noteiktām, daudzus gadus no vietas izmantotām trasēm, izmantojot dažādus lineārus ainavas elementus: koku un krūmu rindas, ceļmalas, mežmalas, meža celiņus, stigas, ūdensteces uc. Lielākā daļa sikspārņu sugu izvairās šķērsot pilnīgi atklātas vietas, tā vietā veicot garāku apkārtceļu, izmantojot lineāros ainavas elementus kā aizsegu un orientieri. Tas jāņem vērā plānojot ainavas pārveidošanu un apsaimniekošanu, jo, piemēram, koku vai krūmu rindas nociršana gar ceļu atklātā apvidū, vai tieši pretēji - platas stigas (ceļa trases, elektrolīnijas) izveidošana mežā var ievērojami sarežģīt vai pilnībā iznīcināt sikspārņu nokļūšanas iespējas no kolonijas uz barošanās vietām, jo dzīvnieki uz tām pārvietojas vēl krēslā, kad klajumā ir ievērojami paaugstināts risks kļūt par upuri plēsējiem (gk. pūcēm). Izmēros mazākajām sikspārņu sugām, piemēram, sagādā problēmas šķērsot jau 3 joslu autoceļu stigas – gan plēsēju, gan vēja ietekmes dēļ dzīvnieki cenšas lidot zemu un tiek automašīnu notriekti. Vēl platākas stigas vai klajumus šīs sugas vismaz vakara gaismas apstākļos cenšas izvairīties šķērsot vispār.

2. Dabas parka „Abavas senleja” un dabas lieguma „Tumes meži” raksturojums no sikspārņu sastopamības viedokļa

Tā kā reālai vietu apsekošanai dabā vēlā sezonas laikā (septembris, oktobris) no sikspārņu sastapšanas iespēju viedokļa jau bija par vēlu (migrējošās sugas jau vairs nebūtu iespējams konstatēt), eksperta vērtējums bija iespējams a) Abavas senlejas dabas parkā – izejot no esošajiem datiem; b) Tumes mežu liegumā – tikai

spriežot pēc objektā un tam blakus sastopamajiem biotopiem, jo šajā teritorijā sikspārņu pētījumi nekad agrāk nav veikti.

Tumes meži. Teritorijā nekad nav veikti jebkādi sikspārņu sugu pētījumi un spriest par šeit konstatējamām sugām un iespējamo trases paplašināšanas ietekmi iespējams tikai netieši - pēc sastopamajiem biotopiem. Pētāmā teritorija apsekota 30.09.2010. Paplašināt plānotā trases alternatīvas stiga šķērso lieguma teritoriju pie Vīkslas ezera, sadalot meža masīvu divās daļās. Stigas malās pētāmajās teritorijā abās pusēs, īpaši dienvidu pusē, bet pie paša ezera arī ziemeļu pusē, sastopamas vecas kokaudzes, kas ir ļoti piemēroti biotopi sikspārņiem gan kā mājvietas (veci, dobumaini koki vai koki ar atlupušu vai raupju, plaisainu mizu), gan kā barošanās biotopi. Arī Vīkslas ezers vērtējams kā laba sikspārņu barošanās un padzēršanās vieta vasaras mēnešos, bet pašreizējā daļēji aizaugusī trase stiga (1. un 2. att.) – kā potenciāls ceļš uz to. Apkārtējie meži liegumā ir vidēji vecas – vecas gk. mitras mežaudzes ar daudz kritušajiem kokiem un trūdošu koksni, kas nodrošina bagātīgu sikspārņu barības bāzi – kukaiņus. Tādējādi pēc sastopamajiem biotopiem var secināt, ka teritorija ir sikspārņiem ļoti piemērota un tajā, visticamāk, iespējams sastapt vismaz 3 – 5 sikspārņu sugas (ziemeļu sikspārnis, rūsganais vakarsikspārnis, ūdeņu naktssikspārnis, Natūza sikspārnis un brūnais garusainis *Plecotus auritus*). Tā kā teritorija nav liela, visticamāk, arī tajā uz vietas dzīvojošo sikspārņu skaits nav liels (max. – 1-2 vairošanās kolonijas katrai sugai). Tomēr jāņem vērā blakus esošā Vīkslas ezera efekts – uz šo ūdenstilpi, īpaši sausākās vasarās, visticamāk, lido padzerties un baroties sikspārņi no plašākas apkārtnes, tādējādi teritorijas nozīme no sikspārņu aizsardzības viedokļa ir lielāka nekā vērtējot tikai lokālās populācijas.

1. att. Pašreizējā stiga (skats uz rietumiem). Kreisajā pusē aiz egļu aizsega - veca mežaudze, labajā pusē tālumā redzams vecs priežu nogabals pie Vīkslu ezera.

2. att. Pašreizējā stiga, skats uz austrumiem. Kreisajā pusē – skraja jaukta, gk. lapu koku audze – labs sikspārņu barošanās biotops. Stigas pašreizējais platums arī izmēros mazāko sugu sikspārņiem vēl nav šķērsošanai kritisks.

Abavas senleja. Paplašināt paredzamās trases alternatīva šķērso liegumu pie Kandavas sikspārņiem samērā nepiemērotā atklātā ainavā. Šajā vietā Abava ir kopumā salīdzinoši šaura un piemērota kā barošanās vieta tikai nedaudzām sikspārņu sugām. To apstiprina arī līdzšinējie dati. Abava kā potenciāli ļoti piemērots sikspārņu barošanās biotops apsekota vispirms 1990-to gadu vidū, kad posmā no Kandavas līdz Sabilei konstatētas vismaz piecas sikspārņu sugas: ziemeļu sikspārnis *Eptesicus nilssonii*, rūsganais vakarsikspārnis *Nyctalus noctula*, Natūza sikspārnis *Pipistrellus nathusii*, ūdeņu naktssikspārnis *Myotis daubentonii* un dīķa naktssikspārnis *Myotis dasycneme*. Pēdējā suga konstatēta barojamies tikai kā daži īpatņi pie Plostiem (lejpus Kandavas). Atkārtoti teritorija apsekota EMERALD projekta laikā 2001. gadā, īpaši meklējot Biotopu direktīvas II pielikuma sugu - dīķa naktssikspārni. Kandavā pie tilta konstatēti tikai ziemeļu sikspārņi, posmā līdz Plostiem – arī ūdeņu naktssikspārnis un Natūza sikspārnis, tomēr visas sugas sastaptas nelielā skaitā. Dīķa naktssikspārnis 2001. g. konstatēts tikai Abavas lejtecē, kaut gan nav izslēgts, ka atsevišķi indivīdi (tēviņi) varētu baroties vai šķērsot tranzītā arī pētāmo teritoriju pie Kandavas. 2006.g. apsekots Valdeķu muižas parks, kur lielākā skaitā konstatēts ziemeļu sikspārnis, kurš, visticamāk, lido baroties uz Abavu un, spriežot pēc attāluma, varētu uzturēties arī pētāmajā teritorijā. Spriežot pēc apkārtnes biotopiem, teritorijā joprojām ir ļoti iespējams arī rūsganais vakarsikspārnis, kurš konstatēts, piemēram, 2007.g. virs Līgupes uzpludinājuma lejpus Kandavai. Eksperta rīcībā nav datu par minēto sugu populācijas lielumu pētāmajā teritorijā un tās apkārtnē (šādu datu nav praktiski par nevienu ĪA teritoriju Latvijā).

Kopumā var secināt, ka, lai gan teritorijā barojoties iespējamas 4-5 sikspārņu sugas, tomēr plānotā trases alternatīva šķērso teritoriju sikspārņiem maz piemērotā un jau dabiski atklātā vietā, kur nav paredzama liela šo dzīvnieku koncentrācija.

3. Iespējamās ietekmes novērtējums uz sikspārņu populācijām un to aizsardzību dabas parkā „Abavas senleja” un dabas liegumā „Tumes meži”

Dabas liegums “Tumes meži”. Lieguma aizsardzības pamatmērķis ir saglabāt relatīvi dabisku un maz fragmentētu meža masīvu, kas nodrošina labvēlīgus apstākļus daudzām tur dzīvojošām īpaši aizsargājamām sugām, t.sk. arī sikspārņiem. Pašreizējā 26 m elektrolīnijas trase, kaut gan arī sadala masīvu divās daļās, tomēr ir pietiekami šaura, lai tās ietekmi vairums sugu būtiski nejustu. No sikspārņu biotopu viedokļa tā šobrīd ir pat ar labvēlīgu nozīmi: var kalpot kā klajums – barošanās vieta vairākām sugām vai kā vadlīnija-trase uz potenciālu barošanās vietu - Vīkslu ezeru.

Paplašinot trasi līdz 54 m platumam 1) tiks iznīcinātas potenciālas sikspārņu mītņu vietas trases malās vecajos meža nogabalos, 2) iznīcināti 1,9 ha (2.8 % no izmēros nelielā lieguma teritorijas) potenciālu sikspārņu barošanās biotopu stigas malās, kā arī samazināsies pašas esošās trases kā barošanās biotopa kvalitāte (pieaug vēja ietekme, kas samazinās kukaiņu blīvumu) un 3) meža masīvs tiks fragmentēts ar ievērojama platumā stigu, kas jau radīs šķēršļus vairāku izmēros mazāko sugu dispersijai un 4) tiks radīts šķērslis pārvietošanās trasēs ne tikai iespējamām lokālajām sikspārņu kolonijām, bet visā meža masīvā dzīvojošajiem sikspārņiem, kas šķērso masīvu vai lido uz Vīkslu ezeru dzert/baroties. Minētā negatīvā ietekme būtu vēl ievērojami lielāka, ja trases paplašināšana mežaudzē tiktu izdarīta vasarā (maijā – jūlijā), kad sikspārņi uzturas savās vasaras mītnēs (dobumos u.tml.) un tiem ir nelidojoši mazuli, kuri trases paplašināšanas rezultātā varētu iet bojā – šis punkts no sikspārņu aizsardzības viedokļa attiecas ne tikai uz ĪA teritorijām, bet uz visu trasi jebkurā alternatīvā.

. Nav iespējami nekādi tehniski risinājumi, lai paredzamo ietekmi uz “Tumes mežu” liegumu novērstu - elektrolīnijai nav iespējami tādi tehniski risinājumi kā, piemēram, sikspārņu “zaļo tiltu” veidošana kā to var darīt autoceļiem, tāpēc kā vienīgā iespēja ir izmantot otru alternatīvu – gar Kandavu.

Dabas parks “Abavas senleja”. No sikspārņu aizsardzības viedokļa svarīgākais objekts pētāmajā teritorijā ir Abavas upe, kas kalpo kā barošanās vieta un/vai pārvietošanās trase dabas parkā sastopamajām sikspārņu sugām. Plānotā trases alternatīva šķērso upi pie Kandavas atklātā ainavā, kur nav dabiska aizvēja, tādējādi neietekmējot sikspārņiem šajā ziņā būtiskus biotopus (mežaudzes) upes tiešā tuvumā, kas potenciāli varētu samazināt aizvēju labām barošanās vietām vai iznīcināt mītņu vietas. Kā jau minēts iepriekšējā sadaļā, trases vieta šķērso sikspārņiem salīdzinoši maz piemērotus biotopus, kur nav novērota un nav arī paredzama liela dzīvnieku koncentrēšanās. Trases augstums šajā vietā ir pietiekams, lai neietekmētu virs ūdens lidojošus un/vai barojošos sikspārņus. Tādējādi var secināt, ka plānotā darbība šajā trases alternatīvā vispār neietekmēs sikspārņu populācijas un to aizsardzību ne trases izbūves, ne ekspluatācijas laikā, *un šo trases alternatīvu sikspārņu eksperts viennozīmīgi atzīst par labāko.*

Kompensējošie pasākumi 1) “Tumes mežu” alternatīvā nav iespējami – trases paplašināšana līdz 54 m jebkurā gadījumā fragmentēs meža masīvu un iznīcinās sikspārņiem piemērotās mītnes/biotopus; 2) “Abavas senlejas” alternatīvā nekādi pasākumi nav nepieciešami, jo nav negatīvās ietekmes uz sikspārņu populācijām.

Viesturs Vintulis
zoologs

LU Bioloģijas fakultāte, Zooloģijas muzejs
Kronvalda bulv. 4, Rīga
viesturs.vintulis@lu.lv; mob. 22017490

4. Elektropārvades līnijas posma Kandava – Tume (gar Tukumu) rekonstrukcija

Plānotie 110 kV elektropārvades līnijas rekonstrukcijas darbi neietekmēs dabas liegumā dzīvojošās īpaši aizsargājamās sikspārņu sugas, jo elektropārvades līnijas trases stiga netiks paplašināta un darbi tiks veikti dienas laikā, kad sikspārņi nešķērso stigu, lai nokļūtu uz barošanās vietām.

Viesturs Vintulis
zoologs